

KUTATÁSOK A MUNKANÉLKÜLISÉG TÉMAKÖRÉBŐL

A világ számos fejlett ipari országában magas és ismét növekvő a munkanélküliség, ami ellen a 70-es évek óta a társadalmak jelentős áldozatvállalással, a kormányok sokféle eszközzel küzdenek. Magyarországon is már minden tizedik, korábban foglalkoztatott vagy dolgozni kívánó, pályakezdő fiatal állástalan. Bár az okok eltérőek, a problémák hasonlóak. A felmerülő kérdésekkel számos kutatóhely foglalkozik. E vizsgálatok közül ismertetünk most néhányat. Laky Teréz cikke a magyarországi munkanélküliség néhány jellemző vonását elemzi. Bánfalvy Csaba egy szociológiai felmérésről számol be, Szabó János pedig a probléma egy viszonylag keveset szereplő vonatkozását, a védelmi iparok összeomlásának és a fegyveres erők leépítésének hatását vizsgálja.

Laky Teréz

Munkanélküliség és gazdasági átalakulás¹

Néhány tény

Magyarország 10,3 millió lakosából csaknem 6 millió munkaképes korú. A gazdaságilag aktív népesség aránya évtizedeken át mintegy 85 % volt, s még 1991. január 1-jén is elérte a nemzetközileg is magas 84 %-ot. 1992 első félévében azonban a foglalkoztatási ráta 74 %-ra csökkent. A munkanélküliek száma 1992 májusában meghaladta a félmilliót; júliusban a 600 ezret.

A munkanélküliség mint érzékelhető társadalmi probléma 1990 tavaszán jelent meg. Bár a kormányzat már korábban is számolt a munkanélküliség megjelenésével, mint az egyre nyomasztóbban eladósodott, egyre kevésbé hatékonyan teljesítő gazdaság szükség-

¹ A tanulmány A munkanélküliség mint új társadalmi probléma a gazdaságilag átalakuló országokban címmel 1992 áprilisában Varsóban rendezett nemzetközi konferencián elhangzott előadáson alapul. A mostani közléshez a szerző felhasználta az azóta rendelkezésre álló újabb adatokat is.

szerű átalakításának következményével, a gazdaságot 1990 elejéig a munkaerőhiány jellemezte. Az évtizedeken át kielégíthetetlen munkaerő-kereslet enyhült ugyan, s néhány gazdasági kényszerintézkedés (mint a hadiipari megrendelések, valamint a vállalatoknak juttatott állami dotációk csökkentése) hatására 10—20 ezer ember — legalábbis átmenetileg — munkanélkülivé vált, 1990-ig még jóval több volt az üres álláshely, mint a regisztrált munkanélküli.

1. táblázat

A népesség aktivitása

	ezer főben	
	1991. január 1-jén*	1992. I. félév**
<i>Munkaerőforrás</i>	6 432,0	6 208,9
Ebből:		
- munkaképes korú népesség	5 997,4	5 986,9***
-munkaképes koron kívüli aktív keresők (14 évesek, valamint 60 évesnél idősebb férfiak és 55 évesnél idősebb nők)	101,6	} 222,0
- munkaképes koron túl foglalkoztatott nyugdíjasok	333,0	
<i>Gazdaságilag aktív népesség</i>	5 400,2	4 738,5***
Ebből:		
- aktív keresők	4 668,7	
- gyermekgondozáson lévők	247,4	250,5
- foglalkoztatott nyugdíjasok	383,6	222,0
Foglalkoztatottak együtt:	5 299,7	4 332,4***
Munkanélküliek	100,5	546,6
Aktivitási ráta:	84,0	76,3***
Munkanélküliségi ráta:	1,9	10,1

* A nemzetgazdaság munkaerő-mérlege 1991. január 1. KSH, 1991.

** Számítás a KSH munkaerőfelvétel és az OMK adatai alapján.

*** 1992. január 1-jei adat.

A gazdaság átalakítására készülõ (rég) kormányzat rendelkezésére 1986-ban kezdtek regisztrálni a munkát keresõket. A — feltételezett — munkanélküliség kezelésére 1988-ban a költségvetésbõl 1,2 milliárd Ft-os Foglalkoztatási Alapot különítettek el. Ez nyújtott fedezetet a korhatárt még el nem érõk nyugdíjazására, a közmunkák szervezésére, munkahelyteremtõ beruházásokra, az átképzések támogatására stb. S bár 1988-ban 0,2 % volt a munkanélküliségi ráta, a gazdaság belsõ racionalizálása megindulásának reményében, s a velejáró munkanélküliség növekedésére számítva 1989-ben rendszeresítették a munkanélküli segélyt. Fedezeteként a Foglalkoztatási Alapot a duplájára, 2,4 milliárd Ft-ra növelték. (1989 januárjában mindössze 499-en kaptak segélyt.) 1989-ben a munkanélküliségi ráta 0,3 %-ra

emelkedett, s a mintegy 13—14 ezer regisztrált munkanélkülivel szemben 100—150 ezer üres álláshely létezett. (Ugyanebben az időszakban Európa fejlett ipari országaiban a kormányok rendkívüli erőfeszítéseket tettek, hogy valamiként leszorítsák a tartósan 6—8—10 %-os munkanélküliséget.)

1990 közepétől a munkanélküliség előbb lassan, majd egyre gyorsuló ütemben növekedett és nem egészen 2 év alatt, 1992 januárjában elérte a 9,2 %-ot.

2. táblázat

A munkanélküliek és az üres álláshelyek száma 1990. január — 1992. január között

Év, hó	Regisztrált munkanélküliek száma	Ebből: segélyben részesülők	A munka- nélküliségi ráta	Regisztrált üres álláshely
1990.				
I.	23 426	9 901 42,3	0,5	37 711
VI.	43 506	25 875 59,5	0,9	37 859
XII.	79 521	61 693 77,6	1,7	16 815*
1991.				
I.	100 526	76 866 76,5	2,1	12 949
VI.	185 554	145 612 78,5	3,9	14 860
XII.	406 124	312 077 76,8	8,5	11 529
1992.				
I.	442 532	343 714 77,7	9,2**	10 258
VI.	546 647	416 713 76,2	10,1	25 346

Forrás: Országos Munkaerőpiaci Központ havi és éves jelentései

* Az üres álláshelyeket a cégek 1991-ben nem voltak kötelesek bejelenteni.

** 1992-ig a rátát a keresők létszámához viszonyítva számították ki, 1992. január 1-től pedig a gazdaságilag aktív népesség létszámához viszonyítva. Az új számítás szerint a ráta 1992 januárjában 8,2 %.

1992-ben a gazdasági recesszió valószínűleg tovább növeli a munkanélküliséget, bár mértékéről nagyon eltérnek a vélemények. A jelenlegi helyzetben ugyanis minden prognózis szükségképpen nagyon bizonytalan, hiszen a kedvezőbb vagy a kedvezőtlenebb folyamatok felerősödésének egyaránt nagy az esélye.

Gazdasági összefüggések a munkanélküliség hátterében

Állandóan visszatérő kérdés, vajon a politikai és gazdasági változások mennyiben hatnak a munkanélküliség növekedésére? Úgy vélem, hogy a politikai rendszer megváltozása és a munkanélküliség kialakulása között csak csekély és erősen áttételes a kapcsolat. Bár kétségkívül a politikai rendszerváltással vált deklarált céllá a tervgazdálkodás átalakítása piacgazdasággá, a munkanélküliség még lényegében *nem* az átalakulás következménye. A munkanélküliség okairól, s a különböző okok súlyáról nincsenek közvetlen adatok. A gaz-

dasági folyamatok mérhető hatásai alapján azonban többé-kevésbé egységes álláspont alakult ki a munkanélküliség *kialakulásában* szerepet játszó okok fontossági sorrendjéről.

E szerint a közvetlen kiváltó ok: a *piacvesztés* a volt szocialista országokban, elsősorban a Szovjetunióban. Ez a gazdaság belülről kezdeményezett átalakulási folyamataitól lényegében függetlenül következett be, mégpedig a Szovjetunió összeomlását megelőző 2—3 évben.

Mint köztudott, Magyarország külkereskedelmének meghatározó része — 1988-ban 50—52 %-a — a volt szocialista országokkal bonyolódott. Ez az arány 1991-ben 16 %-ra esett vissza. A számok mögött számtalan magyar vállalat rendeléseinek elvesztése, kihasználatlan kapacitása, több tízezer munka nélkül maradt dolgozója áll — az uránbányászattól a cipőiparig, a konzervgyáraktól a gépiparig.

Ez a piacvesztés teljesen független a rendszerváltástól, különösen a politikai rendszer átalakulásától. Előzményei mélyen gyökereznek a KGST egész rendszerében, közvetlen előzménye azonban a rubel-elszámolásról a dollár-elszámolásra való áttérés a szovjet-magyar áruforgalomban. Az 1980-as évek végén létrejött a dollár-elszámolásra vonatkozó egyezmény — a forgalom pedig egyre meredekebben esett vissza, minthogy a szovjet cégeknek nem volt dollárjuk a megrendelések kiegyenlítésére.

A magyar vállalatok — különösen, amelyek termékeik zömét hagyományosan a szovjet piacra szállították — egy ideig reménykedtek a régi kapcsolatok újjáéledésében. Addig is megpróbálták raktárra termelni, barter-üzleteket találni, sőt a magyar hatóságok tilalmát kijátszva szállítani is. A dolgozókat kényszerszabadságra küldték, rövidebb munkaidőben foglalkoztatták, de megpróbálták együtt tartani, az újraszerveződő kapcsolatok reményében. 1990 első negyedévében kiderült, hogy hiába vártak és várnak a szovjet partnerek dollárral fedezett rendelésére. Ekkor kezdődtek az elbocsátások, s nőtt hónapról hónapra — a volt KGST piaci összeomlásával párhuzamosan — a munkanélküliek száma. Kormánykörökben ma az a feltételezés, hogy a magyar külkereskedelemben a keleti piac részesedése már elérte a mélypontot, s most már, a Szovjetunió összeomlása ellenére a kapcsolatok valamilyen formában lassan újjászerveződhetnek. A keleti piacok összeomlása következtében kialakult nagyarányú munkanélküliség azonban még évekig tartósulhat, meghatározva a magyar munkaerőpiac állapotát.

A munkanélküliségnek a magyar gazdaság belső, saját folyamataiból eredő okai — ha jelentősek is — az externális okokhoz képest másodlagosak. A legfőbb ok a gazdaság egyre romló teljesítőképessége, ami összefügg az ország súlyos eladósodásával együttjáró hiteltörlesztési kötelezettséggel, azaz a gazdaságból a források kivonásával; az évek óta tartó inflációval, a korábban a költségvetésből támogatott vállalatok és tevékenységek dotálásának évek óta tartó módszeres csökkentésével — ami viszont a fogyasztói árak növelésén keresztül egyre erőteljesebben csökkenti a fizetőképes keresletet — és ebből az ördögi körből szinte kilátástalan a kitörés.

A recesszió folyamatosan morzsolja le a munkahelyeket. A munkaerőpiacról előbb a foglalkoztatott *nyugdíjasok* sodródtak ki, majd — tulajdonképpen a munkanélküliség megjelenésének kezdetétől — folyamatosan szorulnak ki a legalacsonyabb iskolai végzettségű, *szakképzetlen rétegek*; a mai munkanélküliek fele ezekhez az egyre reménytelenebb helyzetű munkaerőpiaci rétegekhez tartozik. A recesszió következtében nem találnak munkát a *fiatalok*, akik — az éppen jelentkező demográfiai hullámhegy következtében — 1991 óta növekvő számban jelennek meg a munkaerőpiacon.

A belső okok közül tehát a legfontosabb a *recesszió*. (S nem az évekig várt, remélt gazdasági, tevékenységi és termék-struktúra váltás. A gazdaság leépülését mindeddig csak

kevésbé tudta ellensúlyozni — különösen a nagyvállalatok esetében — a tevékenység- és termékstruktúra rendszerint jelentős tőkebefektetést igénylő átalakítása.)

A privatizáció, az állami tulajdonú termelő vagyon magánkézbe adása, mindeddig ugyan- csak szerény szerepet játszott a munkanélküliség növekedésében. Részben azért, mert a nagy szervezetek közül viszonylag kevés került kül- vagy belföldi magántulajdonba, vagy — ami általánosabb — vegyes tulajdonba. S bár az új tulajdonosok rendszerint racionális mértékűre csökkentik a magyar cégek többnyire túlduzzasztott létszámát, a leépítések mértéke mindeddig nem játszott jelentős szerepet. Másrészt a magánszektor természetes növekedése — részben a nagyvállalatokról leváló, önállósuló kis, önfoglalkoztató szervezetek, de elsősorban a kisipar, kiskereskedelem növekvő súlya révén — némileg ellensúlyozta is a privatizációval együttjáró leépítéseket. (1980-ban a magánszektorban foglalkoztatottak részaránya 3,2 % volt, jelenleg — becsléseink szerint — eléri a 25—26 %-ot. Ennek legalább felét az önfoglalkoztató, családi segítséggel dolgozó kisiparosok, kiskereskedők, magánparaszti gazdaságok keresői adják.)

A munkanélküliség gazdasági összefüggéseiből néhány fontos következtetés adódik.

— Mindenekelőtt a már említett tény, hogy a munkanélküliség ma Magyarországon kevésbé és csak áttételesen kapcsolódik a politikai rendszerváltáshoz és a tervgazdálkodás piacgazdasággá alakításához. A politikai rendszer — szinte heteken belül — tökéletesen átalakult az 1990-es választásokat követően, a szocialista országokra jellemző egypártrendszerről többpártrendszerű demokráciává. Az új parlament sorra hozza ugyan az átalakuláshoz szükséges törvényeket, köztük a privatizációt szolgáló szabályokat (amelyek sorában ma még beláthatatlan hatásokat hordoz a közelmúltban hozott törvény a szövetkezeti tulajdon névre szóló átadásáról a tagoknak és alkalmazottaknak). A gazdaság állapotára — s ezen belül a foglalkoztatási helyzetre — a belső okok közül azonban mindeddig elsősorban az államháztartás éves költségvetése hatott, a költségvetés deficitjét csökkenteni kívánó erőfeszítések közvetett és közvetlen következményeivel.

Míg a politikai rendszer változása lényegében előzmények nélkül következett be, a gazdasági rendszer változását évtizedes reform-törekvések készítették elő. Ennek ellenére a gazdaság csak lassan — *a feltételezetténél jóval lassabban* — alakítható át a tervgazdálkodásból piacgazdasággá.

A politikai rendszerváltás ugyan utat nyitott a lényegi változás, a magántulajdonon alapuló gazdálkodás, s ily módon a piaci koordináció létrejöttéhez, de a magántulajdon kialakulása — a tapasztalatok szerint — meglehetősen lassú folyamat. A gazdaság minden szférájában az állami tulajdonú vállalatok az uralkodóak, bár a forma megváltozott: társaságokká alakultak át. Az 1991 végéig létrejött, jogi személyiséggel rendelkező, 52 756 gazdálkodó szervezet közül 42 276 (80 %) működik társasági formában — a tulajdon azonban — főleg az 50 főnél nagyobb szervezetekben — változatlanul az államé. A recesszió egyre erőteljesebben, az átalakulás azonban még kevésbé hat a foglalkoztatásra.

— A munkanélküliség okainak elemzése azt mutatja, hogy Magyarországon bizonyosan, s feltehetően a volt szocialista országokban hasonlóképpen, a munkanélküliség konkrét okai jelentősen eltérnek a fejlett ipari országokban a 70-es évek óta makacsul létező magas munkanélküliség okaitól. A meghatározások olyan általános szintjén, mint „a gazdaságok alkalmazkodási kényszere” vagy a „hatékonyság növelésének követelménye” természetesen számos hasonlóság található. Az alaposabb vizsgálódás azonban inkább a lényeges külön-

ségek sokaságára hívja fel a figyelmet, mégpedig elsősorban a tradicionálisan piacgazdaságként működő, s a tervgazdálkodástól a piacgazdaság felé haladó rendszerek alapvető különbségeire. Ebből következően bár sok mindent megtanulhatunk és alkalmazhatunk a fejlett piacgazdaságokban a munkanélküliséget kezelni hivatott terápiák gazdag tárházából, alapvetően a sajátos helyzetünkhöz — a gazdasági tulajdonváltás speciális igényeihez — alkalmazkodó módszereket kell megtalálnunk a munkanélküliség leküzdéséhez. Egyelőre ott tartunk, hogy *a)* többnyire nehezen értjük meg egymást az általános egyensúlyelméleten nevelődött, annak elméleti közelítéseit és terminológiáit használó közgazdászokkal, mert a gazdasági átalakulás folyamatai csak elégtelenül illeszthetők be a meglévő elméleti keretekbe; *b)* nagyon gyakran rosszul értjük meg egymást a nekünk segíteni akaró külföldi szakértőkkel, mert a számos ország legjobb tapasztalatait ötvöző tanácsaik tekintélyes része csak diszfunkcionálisan illeszkedik az ország adottságaihoz, anyagi erőihez, lehetőségeihez.

Társadalmi összefüggések

Az elmúlt két évben jelentősen felerősödött a társadalmi differenciálódás. Hátterében jól érzékelhetőek az anyagi életkörülmények egyes csoportok számára folyamatosan és jelentősen javuló, mások számára folyamatosan és jelentősen romló esélyei.

A csúcsra kerülő csoportok tagjai elsősorban a sikeres vállalkozók, s a Magyarországon megtelepült külföldi cégek vezetői és — többnyire fiatal, diplomás, nyelveket tudó — szakértői közül verbuválódnak. (Bár nem ehhez a körhöz tartoznak, de a yupikon kívül a magyar cégeknél dolgozó társaiknál 20—30 %-kal magasabb fizetést élveznek a külföldi vállalatok dolgozói is.)

A munkanélküliek — különösen a tartósan munkanélküliek — tömegesen csúsznak a társadalmi hierarchia alsó szintjeire. Két-három éve, amikor még nem volt munkanélküliség, a munkanélküli ellátás nagyvonalúan nyújtotta a kedvezményeket — csaknem a teljes fizetést, kamatmentes kölcsönt a vállalkozni szándékozóknak, jelentős segítséget a munkahely-teremtő beruházásokhoz stb.

A munkanélküliség növekedésével a segítség egyre zsugorodik. 1991 elején született meg a Foglalkoztatási Törvény, amely a munka nélkül maradók jövedelem-kiesésének pótlására bevezette a kötelező munkanélküli biztosítást, amelybe a munkaadók a bérek 1, a munkavállalók a bruttó bérük fél %-át fizették. Az így képződő alapot Szolidaritási Alapnak nevezik. A kormány pedig azt vállalta, hogy 12,6 milliárd Ft-ot különít el a Foglalkoztatási Alapba, amelyből az úgynevezett aktív munkaerőpiaci eszközök finanszírozhatók (átképzés, közmunka, munkahely-teremtés). Az aktív eszközre fordítható pénzt az Országos Érdekegyeztető Tanács Munkaerőpiaci Bizottsága osztotta (és osztja) fel az ország jelentősen eltérő helyzetű megyéi között. (1992 júniusában a legkisebb arányú munkanélküliség Budapesten volt, 4,5 % miközben az ország több megyéjében elérte a 16—18 %-ot.)

1991 decemberében a regisztrált munkanélküliek 77 %-a részesült ellátásban.²

A járadék összegének alsó határa 1991-ig a minimálbér (akkor kb. 4000,- Ft) 80 %-a volt, vagy — ha a kereset nem érte el ezt a szintet — az utolsó munkaadónál kapott

² Az ellátás neve többször változott. Kezdetben az első évben kapott összeget segélynek, a következő időszakban kapottat pedig járadéknak nevezték. A Foglalkoztatási Törvény — s vele a Szolidaritási Alap — életbelépése óta mindkét időszakban a járadék elnevezést alkalmazzák.

tényleges kereset. A felső határ a mindenkori minimálbér háromszorosát érhetette el. A folyósítás időtartama az első szakaszban egy év lehetett, ez alatt a munkanélküli korábbi keresetének 70 %-át kaphatta. Ezután — csökkentett összeggel korábbi keresetének maximum 50 %-áig — a munkanélküli további egy évig kaphatott ellátást.

1992-ben az ellátás tovább szűkült. A biztosítási alapon járó járadék legkisebb összege továbbra is a minimálbér (ekkor már 7000,- Ft) maximuma azonban már csak a minimálbér kétszerese. Az egy év munkanélküliség után folyósított ellátás már csak fél évig jár. Aki másfél év után sem tudott elhelyezkedni, vagy elhelyezkedett, de ismét munkanélkülivé vált, viszont munkanélküli járadékra még nem szerzett jogosultságot, az 1992 áprilisától szociális járadékot kaphat, havi 4000,- Ft-ot. A szociális járadékra jogosultság megállapításánál már figyelembe veszik a családi jövedelmet is: nem kaphat az, akinek a családjában az egy főre eső nettó jövedelem meghaladja a mindenkori özvegyi nyugdíj minimumát. Ez jelenleg havi 5000,- Ft.

A legutóbbi létminimum számítások szerint — családtípustól függően — 8—13 000,- Ft az egy fő ellátásához szükséges minimális havi összeg.

Az utolsó rendelkezésre álló részletes adatok szerint az 1992 májusában kifizetett munkanélküli járadékok, illetve segélyek átlaga 8 586,- Ft volt. (Az anyagi ágak 50 fősnél nagyobb szervezeteiben a teljes munkaidőben foglalkoztatottak havi bruttó átlagbére 18 762,- Ft volt 1992 első negyedében.)

3. táblázat

**A munkanélküli ellátás összege állománycsoportok szerint
1992. április 20. és 1992. május 20. között**

Állomány csoportok	Érintett létszám		A segélyezés átlagos időtartama Nap/fő	Átlagos havi segély Ft/fő
	fő	%		
Szakmunkások	237 989	54,8	153	8 852
Bet.munkások	94 334	21,7	290	7 903
Segédmunkások	62 491	14,4	327	7 608
Fizikai fogl. összesen	394 814	90,9	213	8 422
Szellemi fogl. összesen	39 550	9,1	323	10 206
Összesen:	434 364	100,0	223	8 586

Forrás: Munkaerőpiaci információk, 1992/5. 42. old. OMK

Azaz: a magyar társadalom szegényes és egyre szűkülő ellátást nyújt a munkanélkülieknek. Annak ellenére, hogy 1992-től felemelték a kötelező biztosítás összegét: a munkaadók a bérek 5, a munkavállalók keresetük 1 %-át fizetik a Szolidaritási Alapba.

A kormány — a deficitese költségvetésből — mindössze 13,5 milliárd Ft-ot ad a Foglalkoztatási Alapba. Ebből és a Szolidaritási Alapban a segélyek kifizetése után maradó egyre szerényebb összegből kellene finanszírozni mindazokat a segítő akciókat, amelyek a munkanélkülieknek megkönnyíthetik a visszajutást a munka világába. (Összehasonlításképpen: a költségvetés az állami vállalatok dotálására még mindig 61 milliárd Ft-ot fordít.)

S még ennek az összegnek haszna is kétes értékű. Létezik a *közmunka*, ami jellegzetesen a legalacsonyabb rendű út-árok-tisztító munkát jelenti, helyenként a szegények, betegek gondozását. 1992 májusában mintegy 11 ezer munkanélküli jutott ilyen munkához. Léteznek

átképző tanfolyamok, amelyeken májusban mintegy 15 ezer fő vett részt; bár eléggé bizonytalan, hogy a gazdaságnak milyen képzettségű munkaerőre lesz majd igénye. A rendelkezésihiány miatt csökkent kapacitással dolgozó vállalatoknál mintegy 6—7 ezren *rövidített munkaidőben* dolgozhattak májusban — a kieső keresetek egy részét fedezte a Foglalkoztatási Alap. A különféle módon segítséget kapott összesen mintegy 40—45 ezer fő a májusban regisztrált 522,7 ezer munkanélküli 8—9 %-a.

A munkanélkülieket tehát, bár szolidaritási elveket hirdet, a gyakorlatban eléggé sorsukra hagyja a társadalom. Ez persze szorosan összefügg a lakosság általános helyzetével: a reálbérek hosszú ideje tartó csökkenésével, az inflációval, a recesszióval, s a fejlett ipari országokhoz képest jóval alacsonyabb életszínvonalon élőkől nehéz elvárni, hogy még többről mondjanak le a társadalom más tagjainak érdekében. (A társadalom egyébként most formálja ki új értékeit. A következő évtizedek egyik meghatározó értékválasztása lesz az individuális érdekkövetés és a szolidaritás mint közösségi érték közötti arány kialakulása.)

Holott a munkanélküliség — mint erről már szó volt — elsősorban a társadalom leg hátrányosabb helyzetű rétegeit sújtja: az iskolázatlanokat, szakképzetleneket. A munkanélküliek között kezdettől meghatározó volt arányuk és még 1992 májusában is e réteghez tartozók tették ki a regisztrált munkanélküliek felét, jelezve, hogy elsősorban e réteg tagjai sodródnak ki a munkaerőpiacról.

4. sz. táblázat

A munkanélküliek iskolai végzettsége és szakképzettsége (1992. május 20.)

ISKOLAI VÉGZETTSÉG	Érintett létszám		
	fő	%	
8 általánosnál kevesebb	50 012	9,57	} 46,78
Általános iskola	1 944	37,21	
Szaktanulmányképző iskola	167 633	32,07	
Szakiskola	7 060	1,35	
Szakközépiskola	38 666	7,40	
Technikum	16 415	3,14	
Gimnázium	34 458	6,59	
Főiskola	9 093	1,74	
Egyetem	4 880	0,93	
ÖSSZESEN:	522 707	100,00	
SZAKMAI KÉPZETTSÉG			
Szaktanulmány	174 321	33,34	} 50,84
Betanított munkás	126 634	24,24	
Segédmunkás	139 026	26,60	
FIZIKAI ÖSSZESEN	400 031	84,18	
Felső vezető	850	0,16	
Vezető	10 011	1,92	
Irányító	10 258	1,96	
Ügyintéző	37 114	7,10	
Ügyviteli alkalmazott	24 443	4,68	
NEM FIZIKAI ÖSSZESEN	82 676	15,82	
ÖSSZESEN:	522 707	100,00	

Forrás: Munkaerőpiaci információk, 1992/5. 29—30., illetve 33—34. old. OMK

S az adatok azt is mutatják, hogy e rétegek tagjai jutnak vissza a legnehezebben a szervezett, legális munka világába. Bár a keleti piacok összeomlása sokféle üzemet és szakmát temetett maga alá, a szakmával rendelkezőknek, s a diplomásoknak általában jobbak az újra-elhelyezkedési, önállósulási, szakmaváltási esélyei, mint a teljesen képzetleneknek.

Általában is jelentősen meghosszabbodott a munkanélküliség időtartama. Az ellátásban részesülőkről készült adatok szerint (5. táblázat):

5. táblázat

A munkanélküli ellátásban részesültek megoszlása
a segélyezés időtartama szerint
1990. április 22-én* és 1992. május 20-án

Időpont	0—60	61—120	121—180	181—240	241—300	301—360	360	Együtt
			nap közöttiek				napon túl	
1990. ápr.22.								
fő	32 533	37 257	18 078	11 354	8 000	5 49	7 575	120 292
%	27,0	31,0	15,0	9,4	6,7	4,6	6,3	100,0
1992. máj.20.								
fő	67 805	64 551	69 519	52 716	40 32	32 092	79 371	406 378
%	16,7	15,9	17,1	13,0	9,9	7,9	19,5	100,0

* Ekkor jelent meg először a vonatkozó statisztika.

Forrás: OMK havi jelentés, 1992. máj. 48—49. o.

Kialakult a tartósan munkanélküliek kemény magja: tapasztalataink szerint az egy évnél régebben munkanélküliek meghatározó hányada az iskolázatlan, képzetlen rétegekhez tartozik. A mezőgazdaságban most kezdődő nagy átalakulás — a szövetkezetek vagyonának névre szóló szétosztása a tagoknak és alkalmazottaknak, s az ezt követő szervezeti átalakulások — feltehetően a mezőgazdaságban ugyanezt a réteget teszi feleslegessé, azaz munkanélkülivé.

A munkanélküliség súlyos társadalmi problémáján belül a tartósan elhelyezhetetlen, jelentős társadalmi hátrányokkal terhelt rétegek nagy aránya várhatóan egyike lesz a következő évek komoly feszültségeket, a társadalmi deviancia sokféle veszélyét hordozó kérdéseinek.

A perspektívák

H. A. Simon, a világhírű amerikai társadalomkutató évtizedekkel ezelőtt írta le (akkor még a komputerizálástól a munkahelyeket féltőknek válaszolva), hogy a munkanélküliség, illetve a foglalkoztatás mértéke az egész gazdaság működésének függvénye. E közhelysze-

rően egyszerű és világos állítás igazsága nyilvánvaló. A mi gazdaságaink még jó ideig az átalakulás folyamatában, sokféle — kivédhetetlen — külső hatásnak kitéve próbálnak felzárkózni az iparilag fejlett országokhoz.

Egyelőre a következő hónapokban várható változások hatásait sem lehet előre látni. A kormány ugyan optimista, s úgy véli: az idén csökkenni fog az infláció; s bár a GDP még nem növekszik, de az évek óta tartó csökkenés megáll, s jövőre már esetleg növekedés is várható. Mindezt elsősorban a külkapcsolatok átrendeződésére, azaz fejlett ipari országokba irányuló export növekedésére, a külföldi befektetések sokasodására, s az EXPO megrendezése révén fellendülő infrastrukturális fejlesztések megkezdésére alapozzák. Az ellenzék távolról sem ilyen derűlátó. Az idén — a várakozások szerint — komolyra fordul a mindeddig elhalasztott csődtörvény végrehajtása, s a fizetésektelen vállalatoknak máris öncsődöt kell kérniük maguk ellen, illetve csődeljárást kezdeményez az adóhatóság, a társadalombiztosítás, s más, eddig nagy hitelezők.

Az évek óta, esetenként súlyosan eladósodott, főleg nagyvállalatok körbetartozása azonban könnyen kiválthatja a dominó-effektust, s ennek következményei — egyebek között a foglalkoztatásra — kiszámíthatatlanok. Hasonlóan kiszámíthatatlan a már többször említett szövetkezeti törvény végrehajtása, elsősorban a mezőgazdaságban. Ezért a munkanélküliség idei mértékéről a legszélsőségesebb becslések látnak napvilágot, természetesen a különböző lobbik érdekei szerint. (A mezőgazdaság érdekeit képviselők például százezer mezőgazdasági munkanélkülit prognosztizálnak, s e becslést is érvként használják a mezőgazdaságnak igényelt támogatás megszerzéséhez. A baj az, hogy a prognózis — sajnos — még valóra is válhat.)

A foglalkoztatáspolitikai — beszorítva a tovább nehezen növelhető munkanélküli biztosítás és a deficitese költségvetés adottságai közé — elkerülhetetlennek ítéli a Szolidaritási Alaphoz hozzájárulás növelését, és egyúttal tovább próbálja szigorítani a jogosultság feltételeit. Emellett megpróbálja hatékonyabbá tenni az eddigi eszközöket, s vannak elképzelések újabbakról is. Ilyen például a nonprofit foglalkoztatási egység a helyi önkormányzatok égisze alatt, vagy a Németországban működő foglalkoztatási szervezetek meghonosítása. A nagy kérdés az, hogy mekkorák az esélyei a növekvő munkanélküliséggel folytatott versenyfutásban.

Magyar Tudomány

XCIX. kötet — Új folyam, XXXVII. kötet, 10. szám
1992. október

Főszerkesztő

KÖPECZI BÉLA

Szerkesztőbizottság

AUGUSZTINOVICS MÁRIA, BECK MIHÁLY, BERÉNYI DÉNES, ENYEDI GYÖRGY,
HARMATHY ATTILA, HERMAN JÓZSEF, JUHÁSZ-NAGY PÁL, LUDASSY MÁRIA, NIEDERHAUSER
EMIL, STEFANOVITS PÁL, STRAUB F. BRUNÓ, VAMOS TIBOR, VIZI E. SZILVESZTER

Felelős szerkesztő

CSATÓ ÉVA

Felelős szerkesztő-h.

SZENTGYÖRGYI ZSUZSA

Rovatszerkesztők:

HILLER ISTVÁN (társadalomtudományok), KÁRTESZI MIHÁLY (orvostudomány),
MATSKÁSI ISTVÁN (élő természettudományok), SPERLÁGH SÁNDOR (környezetvédelem, tudománpolitika), SZABADOS LÁSZLÓ (matematika, fizika), TÓTH PÁL PÉTER (szociológia, interjú),
VÉGH FERENC (könyvszemle)

Szerkesztőség:

1051 Budapest, Nádor u. 7., tel.: 117-9524

Kiadja

az Akadémiai Kiadó és Nyomda Vállalat

1117 Budapest, Prielle Kornélia u. 19-35., tel.: 181-2134

Előfizethető bármely hírlapkézbesítő postahivatalnál, a Posta hírlapüzleteiben és a Hírlapelőfizetési és Lapellátási Irodánál (HELIR) 1900 Budapest, XIII., Lehel út 10/a., közvetlenül vagy postautalványon, valamint átutalással a Postabank Rt. 219-98636, 021-02799 pénzforgalmi jelzőszámra.

Előfizethető és példányonként megvásárolható

az Akadémiai Kiadó Stúdium (1368 Budapest V., Váci u. 22.)

és Magiszter (1052 Budapest V., Városház u. 1.) könyvesboltjaiban.

Előfizetési díj egy évre: 960,- Ft.

Külföldön terjeszti a KULTÚRA Külkereskedelmi Vállalat
(H-1389 Budapest, Pf. 149)

Magyar

Tudomány

MUNKANÉLKÜLISÉG
ÉS GAZDASÁGI ÁTALAKULÁS

EGYHÁZ — ISKOLA — ÁLLAMOSÍTÁS

ENERGETIKA ÉS KÖRNYEZET

HOGYAN LESZ VALAKI PROFESZ-
SZOR A HARVARD EGYETEMEN?

92/10